

7. Монументальное и декоративное искусство в архитектуре Украины : альбом / [авт. коллектив Н. Велигоцкая, Н. Гаркуша, М. Иляшенко, Л. Попова, М. Пекаровский]. – К. : Будівельник, 1975. – 96 с.
8. Мистецтво оновленого краю / [Запаско Я. П., Овсійчук В. А., Чарновський О. О., Степко С. П.]. – К. : Мистецтво, 1979. – 136 с.
9. Скляренко Г. Я. Мистецтво і місто: Роль монументально-декоративного мистецтва у формуванні естетичного середовища соціалістичного міста / Г. Я. Скляренко. – К. : Знання, 1987. – 48 с.

УДК 738.1

С. О. ВОЛЬСЬКА

НАРОДНА ТЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ ХУДОЖНИКІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ФАРФОРОВОГО ЗАВОДУ

У статті проаналізовано особливості формотворення та декорування виробів художників Тернопільського фарфорового заводу, які у своїй творчості зверталися до традицій народного мистецтва. Виявлено, що різноманітні техніки декорування впливали на художню виразність творів, а творчість митців відповідала тогочасним естетичним реаліям.

Ключові слова: Тернопільський фарфоровий завод, художники, фарфор, народна тематика, формотворення, декорування.

С.А. ВОЛЬСКАЯ

НАРОДНАЯ ТЕМАТИКА В ТВОРЧЕСТВЕ ХУДОЖНИКОВ ТЕРНОПОЛЬСКОГО ФАРФОРОВОГО ЗАВОДА

В статье проанализированы особенности формообразования и декорирования изделий художников Тернопольского фарфорового завода, которые в своем творчестве обращались к традициям народного искусства. Выявлено, что различные техники декорирования влияли на художественную выразительность изделий, а творчество художников отвечало эстетическим реалиям того времени.

Ключевые слова: Тернопольский фарфоровый завод, художники, фарфор, народная тематика, формообразование, декорирование.

S. O. VOLSKA

FOLK SUBJECTS IN THE CREATION OF ARTISTS OF TERNOPIL PORCELAIN FACTORY

The opening of Ternopil Porcelain Factory in 1964 provided the people of Ternopil region and Western Ukraine with porcelain tableware. The appeal of formation and decorating of products to folk subjects in 1960–1980 was especially actual. Crafts in Ukraine were developing actively at that time. They were: artistic woodworking, decorative painting, artistic embroidery.

Artistic expression of porcelain wares depends on plastic-textured production and manner of decoration. To enrich the artistic expression masters potters tried to use technical modeling capabilities, to expand product range and decorating techniques. Mass production, somewhat low logistics predetermined some limitations in the artists' work.

One of the best examples of the factory production was decoration «Narodny Uzor» (National pattern). It was marked with a high skill styling of Ukrainian painting, designed by the first major

artist of the factory Peter Tarasenko, to the tea set «Ranok» (Morning). The shapes of teapots resemble pottery (pitcher, pot), which especially brings together service and folk art.

Lyubov Kostenko applied motifs of decorative woodcarving in design of porcelain wares, as shown in decals figure «Melodii Karpat» (Melodies of the Carpathians) to the set of dishes «Medobory» and souvenir kumanets «Verkhovyna». The complexity of centric composition is combined with definition of geometric-floral ornaments and monochrome of ocher-brown palette.

The leading artist of factory Vitaliy Horolyuk often turned to the origins of folk art in decorating and shaping his handiworks. He produced kumanets, pleskanky, barrels, decorative plates, gift vases and sets, that were adorned with motifs of Ukrainian decorative painting (Cossacks, birds, floral compositions and their combination). Petrykivsky painting is especially impressive on large gift vases in traditional yellow-red-green coloration.

There are clearly traced Ukrainian motifs in the works of artist Mary Tereshchuk. She has designed a decoration to the kitchen set «Vesillya» (The Wedding), in which the story is taken from tile and pottery made by the known master of painted ceramics of the XIX century Oleksa Bakhmatyuk from Hutsulshchyna. Mary Tereshchuk often applied to the samples of Ukrainian folk embroidery. The geometric pattern «Prykarpattya» (Carpathian) for the set of dishes «Medobory» was created as embroidery and done in four colors - red, black, brown and yellow.

We can see the same appeal to the motifs of folk embroidery with oblique interpretation of black and red images, seen in the figure «Vyshyvanka» (Embroidery), using which she has decorated set of dishes «Romashka» (Daisy). The color palette and compositional method of decoration are typical for Borschiv embroidered shirts. The artist represented natural and architectural landscapes of her native city in thematic compositions «Ternopilski krayevydy» (Ternopil views), and folk motifs in «Malyovnycha Ukrayina» (Picturesque Ukraine). In the last one there is a depiction of song creativity of Ukrainian people, including the famous song «Nese Galya vodu» (Galya brings the water).

In gift products of the factory we see the reference to a theme of Cossack's period. Gift set «Cozatska zbroya» (Cossack's weapon) Volodymyr Spytysya and decoration plates «Hetmany Ukrainy» (Hetmans of Ukraine) Olesya Tomkiv show national tone creative search artists. Gift set «Cozatska zbroya» made in the form of Mace, a symbol of the Hetman's power, and two tubes for the area.

Thus, the creation of artists of Ternopil Porcelain Factory was closely associated with inexhaustible traditions of folk art. The appeal to the principles of folk subjects in the years 1960-1980 in Ukraine was especially actual. To provide aesthetic value of products most artists used various plastic-textured solutions and decorating techniques based on the color palette decoration. Decoration and shaping of porcelain made by artists P. Tarasenko, V. Horolyuk, L. Kostenko, M. Tereshchuk, V. Spytysya, O. Tomkiv was based on appeal to the traditional folk pottery designs, embroidering, art woodworking, decorative painting.

Key words: Ternopil Porcelain Factory, artists, porcelain, folk subjects, appeal of formation, decorating.

Розвиток фарфорового виробництва на Тернопільщині розпочався з відкриття в 1964 році Тернопільського фарфорового заводу, який спеціалізувався на випуску чайно-кавових сервізів, кухонних, столових наборів та сувенірно-подарункової продукції. Завод задовільняв попит населення Західної України та інших регіонів на різноманітний фарфоровий посуд. Звернення у формотворенні та декоруванні виробів до народної тематики в 1960–1980-х рр. було особливо актуальним. Тоді в Україні активно розвивалися промисли художньої обробки дерева, декоративного підлакового розпису, художньої вишивки [4]. Тернопільські митці не залишилися осторонь від загальноукраїнських процесів і відображали у фарфорових виробках національний колорит, інтерпретуючи народне мистецтво до нових естетичних вимог. В оздобленні переважали рослинно-квіткові композиції та фольклорні мотиви. В останніх декор ґрунтувався на основі елементів народної творчості та використанні сюжетів на літературно-пісенну тематику [1, с. 9–10]. Відображення національного колориту на тлі розвитку художніх промислів на той час в Україні було особливо актуальним, а індивідуальність художньої мови митця набула великого значення.

Проблематика вивчення українського художнього фарфору піднята мистецтвознавцем О. Шкільною. У своїх працях дослідниця згадує художника-фарфориста Віталія Горолюка, учня відомого кераміста, викладача Одеської художньої школи Михайла Жука, який застосовував у своїх роботах розпис, «що тяжів до західноукраїнського варіанту так званого етнічного стилю» [7, с. 39–40]. Варто зазначити, що художник працював на заводі близько трьох десятиліть. Творчість художників Тернопільського фарфорового заводу вперше розглянуто у наукових дослідженнях С. Вольської [1; 2], для яких важливою ілюстративною базою виявилися каталоги виробів підприємства [5; 6], які вийшли за роки функціонування заводу в 1986 та в 1993 роках.

Мета статті – висвітлити художні особливості виробів художників Тернопільського фарфорового заводу 1960–1980-х років, у яких митці зверталися до засад народного мистецтва та інтерпретували його згідно з вимогами часу.

Виготовлення основної продукції заводу – сервізів та наборів – базувалося на підпорядкуванні форми єдиній конструктивній будові кожного виду сервізу, набору, комплекту чи прибору. За основу брали форму основного (найбільшого) предмета – чайника, кавника або супниці, якому підпорядковували всі модульні елементи комплектації.

Естетичну цінність виробів та їхню функціональну роль підкреслює пластично-фактурне та колористичне оздоблення, яке надає виробам закінченого вигляду. Їхня художня виразність залежить від способу декорування та техніки виконання. Для збагачення художньої виразності виробів майстри-керамісти намагалися максимально використовувати технічні можливості моделювання, розширювати асортимент виробів та оздоблювальних технік. Масове виробництво, дещо низьке технічне забезпечення та особливості, пов'язані із властивостями керамічних фарб (різна температура випалу для різних фарб, крупнофракційність), зумовлювали певні обмеження в роботі митців.

Для оздоблення продукції застосовували техніки декорування, засновані на колористичному оздобленні: ручний розпис, у тому числі й відводка, та різні за техніками механічні способи декорування: декоративні поливи люстри, оздоблення деколями, шовкографія, штамп, аерографія та трафарет. Щоб надати виробам закінченого вигляду, застосовували різні відводки (як золотом, так і фарбами).

Найбільш поширеною на фарфоровому заводі була техніка декалькоманія, аналогічна дитячим перевідним малюнкам. Це техніка друкування одноколірних та багатоколірних зображень на проклеєний папір з наступним перенесенням їх на поверхню виробу, що закріплюється випалюванням. Зв'язок декору з формою опирався на точному і зваженому виготовленні деколів, які дещо відрізнялися за розміром та наповненням для різних складових комплекту, однак були об'єднані спільним мотивом [1, с. 10].

Одним з найкращих зразків, який відзначається високою майстерністю стилізації українського розпису, став декор «Народний узор» головного художника заводу Петра Тарасенка до чайного сервізу «Ранок» [6, іл. 557]. Малюнок підкреслює архітектуру складових сервізу вертикальними стрічками орнаменту. Ритмічні ряди стилізованих декоративних квітів із додатковим декором золотих вкраплень вписуються в проміжки контррельєфних заглиблень форми. Глечикоподібна форма доливного чайника та горщикоподібна заварного особливо зближують сервіз із народним гончарним мистецтвом. Художник зумів передати витонченість та красу фарфору як найдосконалішого виду кераміки – всі елементи сервізу відзначаються вишуканою плавністю силуету, а вушка, носик, вінця та тримач покрішки додатково оздоблені позолотою. Важливими елементами декору, які збагачували загальний вид сервізу, стали рельєфні вінця та тримач покрішки у вигляді розквітлої квітки. Сервіз «Ранок» був позитивно відзначений на конкурсах та виставках республіканського та всесоюзного значення у 1972 р. та отримав Державний знак якості у 1973 р.

У декоруванні фарфорових виробів мотиви декоративного різьблення по дереву застосовувала Любов Костенко, що видно з рисунка деколів «Мелодії Карпат» [6, іл. 261] до сервізу «Медобори», сувенірного куманця «Верховина» [6, іл. 265]. Складність центричної композиції поєднано з чіткістю геометрично-рослинних орнаментів та монохромністю вохристо-коричневої гами. В центрі кожного візерунка багатодекорована розетка, яка закомпонована в коло та додатково обрамлена у два-три ряди меншими розетками. Пластику об'ємних форм підкреслює оперізувальна тонка стрічка традиційного узору з імітацією художнього різьблення. Органічно у декорування вписалася відводка золотом, не порушуючи збалансованої охристої гами, а лише збагачуючи порцелянові вироби.

Формотворення вищеназваних виробів належить провідному художникові заводу Віталію Горолюку, який часто звертався до витоків народного мистецтва як у декоруванні, так і у формотворенні своїх виробів (куманці, плесканки, барильця, декоративні тарелі, подарункові вази, сервізи та поодинокі вироби щедро декоровані мотивами українського декоративного розпису – козаками, птахами, рослинними композиціями та їх поєднанням) [3, арк. 2–3]. Художня мова петриківського розпису у традиційному жовто-червоно-зеленому колориті особливо виразна на великих подарункових вазах і чайниках, які декоровані вільним розписом по всій поверхні [6, іл. 577].

У 1960-х рр. в оздобленні посуду з'явилася нова техніка підполив'яного декорування, яка полягала в застосуванні ручного розпису або підполив'яних деколів на неглазурованій поверхні черепка. Ця техніка мала значну перевагу відповідно до санітарно-технічних вимог, оскільки не допускала зіткнення фарби з продуктами, не псувалася з часом. Розпис наносили на випалений перший раз черепок і випалювали його вдруге із поливою при температурі 1350°C. Цей спосіб на заводі застосовували рідко, тому що вузька палітра барв (художники користувалися водними розчинами солей металів та сполуками кобальту, які витримували високу температуру випалу) обмежувала застосування підполив'яного декору. Солі давали ніжний, охристий відтінок із м'якими контурами, а підглазурний розпис кобальтом із глибоким синім оксамитовим тоном збагачував розпис насиченим декоративним ефектом. Комбінацію фарб кобальта і золота в підполив'яному розписі використовував художник В. Горолюк. Стилізований стрічковий орнамент та вільний рослинний розпис у його виробах густо вкриває поверхню сервізів чи окремих виробів. Для виділення центральних елементів композиції художник застосовував відводку та підмальовок золотом [3, арк. 1–2].

Марія Терещук розробила малюнки підполив'яних деколів до кухонного набору «Весілля» (автор форми Володимир Спиця). Її тематичні композиції подібні до косівських розписів на кераміці кінця XIX ст. Сюжет декорування взятий з кахель та гончарного посуду відомого майстра розписної кераміки XIX століття з Гуцульщини Олекси Бахматюка. На відміну від традиційного трьохколірного поєднання косівської кераміки (брунатний, зелений, жовтий) художниця використала монохромну гаму синіх кольорів [6, іл. 209].

Композиції деколів, які застосовувала М. Терещук, нагадують народні мотиви. Автор komponувала рисунок орнаментальною лінією, яка проходила по основній частині порожнистих виробів та була доповнена тонкою стрічкою узору під вінцями. Геометричний малюнок деколів «Прикарпаття» [5, іл. 5] для сервізу «Медобори» (автор форми В. Горолюк) створено у вигляді вишиванки, виконаної в чотирьох кольорах – червоному, чорному, коричневому та жовтому. Мотив «ромб» доповнено розеткою в центрі кожного модуля орнаменту. Як відомо, мотив «розетка» у вигляді розкритої квітки має широке застосування в народному мистецтві. Таке ж звернення до мотивів народної вишивки зі скісним трактуванням чорно-червоного зображення бачимо на малюнку М. Терещук «Вишиванка», яким вона прикрасила сервіз «Ромашка» (автор форми В. Спиця). Кольорова гама та композиційний прийом оздоблення зі щільним заповненням тла характерні для борщівської вишиваної сорочки [5, іл. 25].

У тематичних композиціях М. Терещук зображала природні та архітектурні краєвиди рідного міста «Тернопільські краєвиди» для столового набору (автори форми В. Спиця, В. Горолюк) [5, іл. 21], фольклорні мотиви «Мальовнича Україна» для чайного сервізу «Карпати» (автор форми В. Спиця) [5, іл. 8]. В останніх спостерігається змалювання пісенної творчості українського народу, зокрема відомої пісні «Несе Галя воду». Для різних модулів комплектації сервізу художниця використовувала щоразу інші сюжети, об'єднані спільною тематикою.

У сувенірно-подарунковій продукції заводу бачимо звернення до теми козацької доби. Подарунковий набір «Козацька зброя» В. Спиці належить до фігурного посуду та призначався, як і в гончарних фігурних посудинах, для міцних напоїв. Він містив булаву та дві чарки у формі люльки для куріння. Сама булава чітко змодельована, кулястий низ переходить у видовжену ручку, що закінчується отвором, який закривається куполоподібним корком. Центральне зображення на руків'ї у вигляді козаків, герба Тернополя або архітектурних краєвидів доповнено на голові булави рослинним орнаментом та позолотою [5, іл. 53]. Набір декоративних настінних тарілок «Гетьмани України» Олесі Томків складається з 12 одиниць, на яких зображено гетьманів та кошових отаманів, спогади про яких найбільше залишилися у пам'яті народу [5, іл. 55].

Отже, творчість художників Тернопільського фарфорового заводу була тісно пов'язана з невичерпними традиціями народного мистецтва. Звернення до засад народної тематики у 1960–1980-х роках в Україні було особливо актуальним, на той час припадає активний розвиток художніх промислів. Для надання виробам естетичної цінності художники максимально застосовували різноманітні пластично-фактурні рішення та техніки декорування, засновані на колористичному оздобленні.

Декор та формотворення фарфору художників заводу переважно базувалося на зверненні до традиційних народних зразків гончарства, вишивки, художньої обробки дерева, декоративного розпису тощо. Чинник індивідуальної творчості митця набув великого значення, підтвердженням чого є роботи художників, які працювали на заводі. В оздобленні виробів П. Тарасенка, В. Горолюка, Л. Костенко, М. Терещук, В. Спиці, О. Томків переважали фітоморфні композиції, козацька тематика та фольклорні мотиви, в яких художники творчо переосмислювали народне мистецтво.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольська С. О. Кераміка Західного Поділля кінця XIX–XX століття (історія, типологія, художні особливості): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06 «Декоративне та прикладне мистецтво» / С. О. Вольська – Львів, 2013. – 16 с.
2. Вольська С. О. Тернопільський фарфоровий завод: історико-мистецтвознавчий аналіз / С. О. Вольська // Збірник наукових праць Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Харків, 2010. – Вип. 1. – С. 123–126.
3. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), м. Тернопіль. – Ф. Р-222. Колекція документальних матеріалів народної та професійної кераміки Західного Поділля кінця XIX–XX століття. 2007–2010 р. оп. 9, інформатор Горолюк Віталій (1925 р.н.), / записано 15.04.2010 р. Вольською С. О., 3 арк.
4. Кара-Васильєва Т. В. Декоративне мистецтво України XX століття. У пошуках «великого стилю» / Т. В. Кара-Васильєва, З. А. Чегусова. – К.: Либідь, 2005. – 280 с.
5. Тернопільський фарфоровий завод: рекламний каталог. – К.: Рутенія, 1993. – 32 с.
6. Тернопольский фарфоровый завод: каталог изделий. – Львов: Облполиграфиздат, 1986. – 20 с.
7. Школьна Ольга. Михайло Жук, який дуже голосно мовчав / О. Школьна // Образотворче мистецтво. – 2008. – № 3. – С. 38–43.